

WOJCIECH KOWALEWSKI
WŁADYSŁAW M. KOLASA

DZIENNIK „CZAS” W MAŁOPOLSKIEJ BIBLIOTECE CYFROWEJ

Wstęp

Dynamiczny rozwój technologii informatycznych stwarzający warunki do masowego przetwarzania papieru w postać bitową, jak również wykorzystanie szerokopasmowego dostępu do sieci globalnej umożliwiające nieograniczone wręcz udostępnianie plików w formie zapisu rastrowego, zapoczątkował w XXI w. ruch na rzecz budowania rozproszonej sieci bibliotek cyfrowych w Polsce. Zadania tego podjęły się głównie naukowe, a z czasem również publiczne ksiąźnice, które z jednej strony pełniąc mediacyjną funkcję w komunikacji publicznej z drugiej posiadając odpowiednie struktury organizacyjno-funkcjonalne (wykwalifikowany personel, dostęp do zbiorów bibliotecznych) mogły stworzyć i wyposażyć digitalizacyjne laboratoria i pracownie w odpowiedni sprzęt komputerowy (urządzenia skanujące, serwery do archiwizacji danych) oraz oprogramowanie (programy do edycji grafiki komputerowej, aplikacje zarządzające obiektami cyfrowymi).

Stopniowa industrializacja bibliotek, wyraźnie zmierzająca w ostatniej dekadzie w stronę budowania cyfrowych kolekcji materiałów bibliotecznych nie posiadała jednak centralnej koordynacji, która przy pomocy odpowiednich zarządzeń (ustaw) i regulacji zdołałaby określić formę, hierarchiczność i zakres działania poszczególnych bibliotek cyfrowych. Krokiem milowym stało się stworzenie polskiej platformy stanowiącej punkt dostępu do cyfrowych obiektów w sieci PIONIER – Federacji Bibliotek Cyfrowych¹. Funkcjonowanie tego portalu oparte zostało na mechanizmie okresowego pobierania i indeksowania metadanych ze zdalnych bibliotek cyfrowych (głównie dLibra) za pomocą otwartego protokołu OAI-PMH. Dzięki temu rozwiązaniu biblioteki cyfrowe zaczęły się komunikować między sobą, dysponując metadanymi z wszystkich innych bibliotek w sieci. Umożliwiło to przede wszystkim uporządkowanie spraw związanych z organizacją obiektów przeznaczonych do digitalizacji oraz precyzyjne zaplanowanie działań w tym zakresie, celem uniknięcia duplikacji. Czytelnik zyskał natomiast możliwość przeszukiwania wszystkich repozytoriów OAI-PMH w Polsce przez jeden interfejs wyszukiwawczy.

¹ Serwis skupiający metadane obiektów cyfrowych agregowanych w kilkudziesięciu bibliotekach cyfrowych rozproszonych w sieci PIONIER. Zadanie podobne, jednak w większym obszarze spełnia obecnie Europeana, stanowiąca wspólny punkt dostępu łączący zdecentralizowane biblioteki w Europie. Obydwie platformy mogą być wykorzystywane jako multiwyszukiwarki, integrujące metadane z cyfrowych ksiąźnic dzięki wykorzystaniu protokołu OAI-PMH.

Wartością dodaną tego rozwiązania stała się standaryzacja opisu metadanych bazująca na schemacie DublinCore oraz procesów konwersji, zapisu i prezentacji danych cyfrowych – DjVu (okazjonalnie PDF).

W ostatnich latach (2007–) biblioteki cyfrowe zaczęły formować swój profil tematyczny, kierując się już nie tylko możliwościami dostępu do określonych zbiorów (głównie z domeny publicznej) bibliotecznych, ale także określonymi działaniami środowiskowymi (zapytania i sugestie czytelników; ustalenia instytucji współtworzących kolekcje cyfrowe). Sprawilo to, iż spośród kilkudziesięciu instytucji zaangażowanych w zarządzanie treścią, pewna część aktywnie działających bibliotek, skupiła się na digitalizacji prasy lokalnej i regionalnej. Jedną z tych bibliotek jest Małopolska Biblioteka Cyfrowa (MBC) prowadzona przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną Krakowie, której pierwszymi cyfrowymi publikacjami były numery „Dziennika Polskiego” (1945–). Powrót do wielkoformatowych tytułów prasowych nastąpił w 2009 roku, gdy pojawiły się finansowe możliwości do digitalizacji dziennika „Czas”.

Projekt

Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego², rozpoczęła w ubiegłym roku realizację projektu *Utworzenie cyfrowego zasobu dziennika „Czas”*. Zadanie to objęło digitalizację czasopisma „Czas” wydawanego w latach 1848–1939 oraz udostępnienie jego elektronicznej wersji w Małopolskiej Bibliotece Cyfrowej. W procesie skanowania wykorzystane zostały roczniki czasopisma znajdujące się w posiadaniu Biblioteki Książąt Czartoryskich, należącej do grona bibliotek naukowych, których zbiory tworzą Narodowy Zasób Biblioteczny. Było to możliwe dzięki zawartej umowie o współpracy w ramach Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej pomiędzy Muzeum Narodowym w Krakowie a Wojewódzką Biblioteką Publiczną oraz pisemnie wyrażonej zgody przez Zarząd Fundacji XX Czartoryskich na skanowanie dziennika „Czas”.

Cel, zadania

Celem nadrzędnym projektu była ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez utrwalanie zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej, a także poszerzenie oferty biblioteki o usługi dostosowywane do aktualnych potrzeb użytkowników i wymogów stawianych przez szybko zmieniające się standardy zdobywania wiedzy. Zwiększenie ogólnodostępnych zasobów Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej stało się w tym kontekście równie ważnym zadaniem wpływającym na wzrost wartości informacyjnej ogólnościatowych zasobów WWW. Dostęp do zdigitalizowanego „Czasu” miał na celu przyciągnięcie nowych czytelników do biblioteki cyfrowej; był to dziennik zróżnicowany tematycznie, dotyczący tematyki politycznej, społecznej, historycznej i literackiej.

² „Dziedzictwo kulturowe”. Priorytet 4 – Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego.

Dlaczego „Czas”?

O wytypowaniu „Czasu” do skanowania zdecydowała przede wszystkim jego pozycja wśród XIX-wiecznej prasy polskiej. „Czas” to jeden z najstarszych w Polsce dzienników informacyjno-politycznych, wydawany w latach 1848–1934 w Krakowie (1935–1939 w Warszawie). Pismo było głównym organem konserwatystów, odgrywając istotną rolę w życiu politycznym i kulturalnym Polski. Według zgodnej opinii historyków i badaczy kultury „Czas” był pismem prezentującym najwyższy poziom merytoryczny i dziennikarski. Należał do nielicznych polskich gazet kolportowanych do 1918 r. we wszystkich zaborach oraz uchodził za najważniejszą polską gazetę znaną i komentowaną w stolicach europejskich; często cytowaną w liczących się pismach politycznych ówczesnych mocarstw: Austro-Węgier, Francji³, Anglii, Niemiec, USA i Rosji. Na podkreślenie zasługuje fakt, że z uwagi na stosunkowo liberalną cenzurę w Galicji w dobie autonomii – „Czas” drukował bodaj najpełniejszy serwis informacyjny o zasięgu ogólnopolskim, co stawia go w pierwszym rzędzie prasy polskiej okresu 1864–1918⁴.

W sensie ideowym „Czas” był pismem o charakterze liberalno-konserwatywnym, przywiązaniem do tradycyjnych wartości, religii i historii; na jego łamach dominowała tematyka polityczna i kulturalna, w mniejszym stopniu lokalna i ekonomiczna; zajmując zwykle stanowisko umiarkowane i wyważone. „Czas” prezentował wysoki poziom kultury politycznej; w okresie autonomii galicyjskiej wyznawał zasadę „stać wiernie przy tronie, zachowując pełnię praw narodowych”; w II Rzeczypospolitej bronił „idei państwowości polskiej”.

Dziennik w 1860 r. wysunął hasło autonomii Galicji; w dobie powstania styczniowego 1863 został zawieszony przez władze austriackie i ukazywał się jako „Chwila”, przyczynił się w owym czasie do nadania rozgłosu sprawie polskiej w Europie. W okresie późniejszym uznawany jest za główne pismo polskich konserwatystów i ziemiaństwa; w okresie autonomii galicyjskiej silnie związany z polskim kołem w parlamencie wiedeńskim. W okresie II RP na czele pisma stanęli młodzi, tzw. neokonserwatyści, stosujący bardziej elastyczną taktykę polityczną, zmierzającą do szukania sojuszników zwłaszcza wśród stronnictw chłopskich.

Gazetę założono w roku 1848 z inicjatywy Adama Potockiego, zaś redagowali ją kolejno uznani redaktorzy, m.in.: Paweł Popiel (1848–51), Lucjan H. Siemieński, Maurycy Mann, Aleksander Szukiewicz, Stanisław Koźmian, Leon Chrzanowski, Antoni Kłobukowski (1867–77), Stanisław Tarnowski, Michał Chyliński (1892–1905), Rudolf Starzewski (od 1905), Antoni Beaupré (od 1920) i Jan Moszyński (od 1937). W różnych okresach czasu skupiał licznych współpracowników z całej Polski; wyróżniała

³ W okresie powstania styczniowego relacje „Czasu” o tym wydarzeniu były tłumaczone na język francuski w Paryżu i udostępniane członkom rządu i korpusowi dyplomatycznemu.

⁴ Dziennik dotąd nie posiada opisu monograficznego. Dla poznania jego dziejów pomocne są książki pamiątkowe (*Jubileusz „Czasu”*, Kraków 1899; *Księga Pamiątkowa na 90-lecie dziennika „Czas”*, Kraków 1938), a także studia Kazimierza Olszańskiego, *Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego*, Kraków 1975 oraz Jerzego Drobniszewskiego – zob. „Zeszyty Prasoznawcze”, 1968, nr 1 i „Studia Historyczne”, 1969, nr 3.

się na tym tle liczna grupa uczonych związanych z Uniwersytetem Jagiellońskim i Akademią Umiejętności. W skład redakcji wchodził m.in.: Stanisław Smolka, Stanisław Estreicher, Władysław L. Jaworski, Konrad Rakowski, Witold Noskowski; zaś czołowymi współpracownikami byli: Józef Szujski, Kazimierz i Władysław Tetmajerowie, Adolf Nowaczyński, Stanisław i Karol Estreicherowie, Kazimierz Ehrenberg, Lucjan Rydel, Edmund Zechenter, Adam Grzymała-Siedlecki, Kazimiera Iłhakowiczówna, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, Tadeusz Sinko, Tadeusz Boy-Żeleński, Fryderyk Papeé, Adam Krzyżanowski, Władysław Wolter i in. Wysoką wartość publicystyki drukowanej na łamach „Czasu” poświadcza obszerny wykaz autorów odnotowanych w trzecim tomie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera (ponad 4000 nazwisk – głównie uznanych literatów, publicystów i polityków).

W okresie autonomii galicyjskiej dziennik ukazywał się w nakładzie 1–4,5 tys. egz., w II Rzeczypospolitej 4–10 tys. egzemplarzy. W różnych okresach wydawano także dodatki, m.in.: „Dodatek Literacki” (1849–52), „Czas. Dodatek Miesięczny” (1856–60), „Dodatek Ekonomiczny” (1921–22), „Przegląd Naukowy i Artystyczny” (1932–34).

W okresie II wojny światowej biblioteczne zasoby „Czasu” zostały znacznie uszczuplone; aktualnie względnie pełny zasób posiadają nieliczne polskie biblioteki. Problemu dostępności pisma nie rozwiązał narodowy program mikrofilmowania, bowiem wykonane w latach 60. i 70. mikrofilmy są niskiej jakości; w obecnych czasach już najczęściej zdekompletowane i uszkodzone. Unikalny zasób pisma, tzn. komplet roczników zachowanych w dobrym stanie jest zdeponowany w Bibliotece Książąt Czartoryskich w Krakowie.

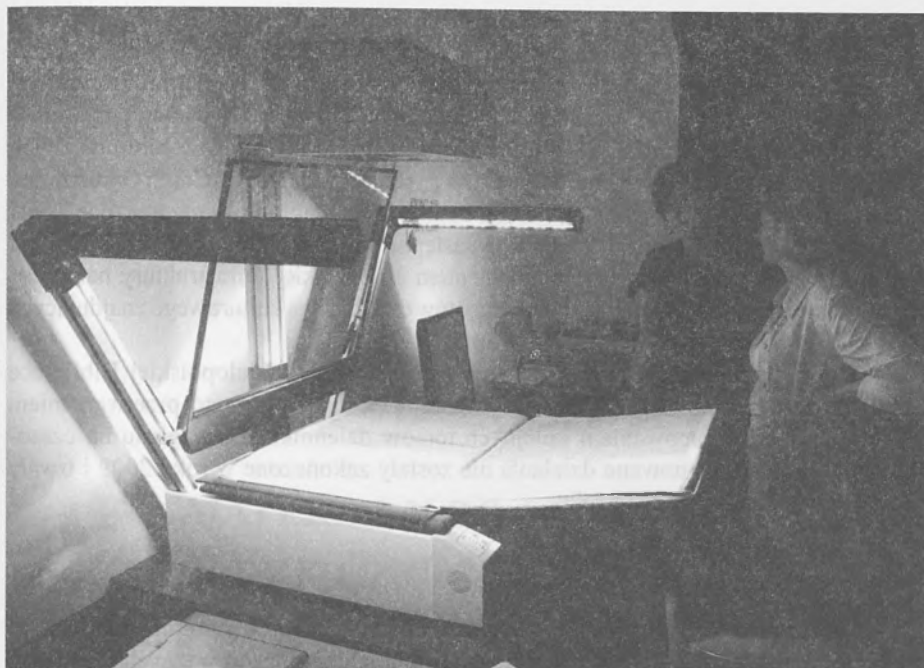
„Czas” – podobnie jak większość polskich gazet II połowy XIX wieku jest szczególnie mocno narażony na autodegradację z uwagi na problem „kwaśnego papieru”, która nieuchronnie postępuje – digitalizacja pisma stała się jedynym sposobem zabezpieczenia go dla potomnych.

Realizacja zadania

1. Digitalizacja „Czasu” za lata 1848–1939

Skanowanie zbiorów odbyło się w pracowni digitalizacyjnej Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej, realizacji zadania podjęli się natomiast pracownicy Zespołu ds. MBC⁵ z Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Krakowie. Do zdigitalizowania wyznaczono 224 oprawne woluminy „Czasu” formatu A2. W celu zagwarantowania jak najlepszej jakości prezentowanych dokumentów oraz zapewnienia odpowiednich warunków podczas skanowania cennych oryginałów konieczne było wyposażenie laboratorium w niezbędne urządzenia skanujące – skaner wielkoformatowy, a także sprzęt komputerowy wraz z oprogramowaniem do obróbki graficznej. Digitalizacja pisma odbyła się zatem przy zastosowaniu najnowocześniejszych technologii, wykorzystywanych do

⁵ Pracownicy WBP zaangażowani w digitalizację: Jacek Szczęsłowicz (spec.), Małgorzata Książkiewicz (red.), Beata Jastrzębska (red.), Danuta Sordyl (red.), Katarzyna Kowalewska (red.). Autorzy projektu: Maria Oszejca, Wojciech Kowalewski (przewodniczący zespołu), W.M. Kolasa.

*Kasia Kowalewska i Beata Jastrzębska.
Małopolska Biblioteka Cyfrowa – pracownia digitalizacji*

skanowania zbiorów bibliotecznych. W tym celu zakupiono specjalistyczny skaner dzielowy, umożliwiający skanowanie kolorowe w formacie A2 z rozdzielczością 600 dpi⁶.

Wysoka jakość skanowanego obrazu⁷, cechująca się dużą rozpiętością tonalną oraz dużą ostrością była podstawowym założeniem digitalizacji dziennika „Czas”; miało to odzwierciedlenie w postaci zwiększania pojemności magazynowania plików danych. Dlatego prócz nabycia urządzeń skanujących do pracowni digitalizacyjnej, konieczne było zakupienie urządzeń do masowego gromadzenia zbiorów cyfrowych (macierze dyskowe)⁸.

2. Opracowanie metadanych zdigitalizowanych dokumentów i udostępnienie cyfrowych materiału on-line

⁶ Skaner zapewnił oświetlenie woluminu za pomocą listew świetlnych (diodowych), które minimalizują czas naświetlania oryginału, a dodatkowo emitują światło wolne od promieniowania UV oraz IR (tzw. zimne światło).

⁷ Woluminy zostały poddane procesowi skanowania w kolorze, zapis oryginalnych plików nastąpił w formacie plików obrazowych TIFF (8 bit).

⁸ W przyszłości będzie istniała możliwość dalszego wykorzystania elektronicznych zbiorów w procesach przetwarzania (m.in. zastosowania technologii pełnotekstowej [OCR]).

Po procesie skanowania i przetwarzania zbiorów w laboratorium, przygotowane pliki cyfrowe trafiały do redaktora MBC, a więc do osoby odpowiedzialnej za przygotowanie opisów bibliograficznych oraz udostępnienie zbiorów na platformie cyfrowej w Internecie. Proces opracowania opisów do „Czasu” został realizowany przy wykorzystaniu standardu metadanych zdefiniowanych do opisu zbiorów bibliotecznych opartych na zestawie (15) elementów zgodnych ze standardem Dublin Core⁹. Opracowane w ten sposób opisy cyfrowych publikacji zostały udostępnione w rozproszonej sieci polskich bibliotek cyfrowych PIONIER, a następnie w zbiorach europejskiej biblioteki cyfrowej „Europeanie”, która będąc elementem europejskiej infrastruktury naukowej oferuje dostęp do zdigitalizowanych dokumentów dziedzictwa kulturowego znajdujących się w różnych instytucjach kultury w Europie.

Udostępnianie zeskanowanych numerów „Czasu” w Małopolskiej Bibliotece Cyfrowej było realizowane na bieżąco, w miarę postępu prac nad przetwarzaniem i elektronicznym opracowaniem kolejnych tomów dziennika. Ze względu na czasochłonność zadania, planowane działania nie zostały zakończone w roku 2009 i trwały nieprzerwanie do połowy 2010 roku.

* * *

Następnym krokiem ku budowaniu cyfrowych kolekcji w ramach tworzenia Małopolskiej Biblioteki Cyfrowej jest kontynuowanie digitalizacji ważnych czasopism polskich z XIX i XX w. Prócz już udostępnionych wysokonakładowych gazet „Dziennik Polski” (1945–), „Tygodnik Powszechny” (1945–), udostępniono również mniejsze: „Życie Literackie” (1951–1991), „Życie” (1897–1900), „Kurier Literacko-Naukowy” (1924–1939), „Niwa” (1872–1905), „Świat” (1888–1892; 1893–1895), „Kraj” (1882–1909), „Kalendarz Krakowski Józefa Czecha” (1881–1917), „Pamiętnik Literacki” (1902–1938), „Język Polski” (1920–), „Diabeł” (1869–1922), „Wierchy” (1923–1938), „Rocznik Krakowski” (1898–), „Iskry” (1923–1939). Zaplanowano też, a nawet rozpoczęto już digitalizację kolejnych czasopism: „Ilustrowany Kurier Codzienny” (1910–1939), „Wiadomości Literackie” (1924–1939) oraz gadzinowy „Goniec Krakowski” (1939–1945). Niewykluczone, że plany digitalizacyjne obejmą również tytuły, które na stałe wpisały się do dziejów polskiego dziennikarstwa, m.in. „Gazeta Krakowska” (1794–1848) Jana Maja. Do spraw decyzyjnych należeć będzie natomiast kwestia skanowania pism współczesnych (po 1945 roku): „Przekrój” (1945–1990), „Echo Krakowa” (1946–1997), „Gazeta Krakowska” (1949–1990), „Tempo” (1948–1999), „Czas Krakowski” (1990–1997).

Dostęp do cyfrowego archiwum „Czasu” możliwy jest ze strony: <http://mbc.malopolska.pl>¹⁰.

⁹ Dublin Core (Dublin Core Metadata Element Set) – ogólny standard metadanych wykorzystywany do opisu zasobów internetowych. Standard ten w wersji 1.1 jest powszechnie wykorzystywany przez polskie biblioteki cyfrowe systemu dLibra.

¹⁰ Do przeglądania elektronicznych publikacji „Czasu” konieczne jest zainstalowanie darmowego programu umożliwiającego przeglądanie dokumentów DjVu. Program ten można pobrać ze strony MBC.